

BASA VIKTOR

„S ÉJFÉLKOR TALÁN”

(Intertextuális adalékok Pilinszky János *Halak a hálóban* című versének értelmezéséhez)

Az alábbiakban a Pilinszky-líra egyik meghatározó archetípusának értelmezési lehetőségét szeretném vizsgálat alá venni.¹ Mindezt két előfeltétel figyelembevételével teszem. Az egyik szerint „valójában minden szimbolizációt egy mitikus-allegorikus hagyomány határol körül”.² A másik szerint a két világháború közti magyar költészetben nagy arányú remitológizációs folyamat zajlott, mely egyes költőinknél „a keresztény jelképvilágból táplálkozva mélyíti el a korszak költészetének szimbólumbázisát”.³

Pilinszky János *Halak a hálóban* című verse a Vigiliában debütált, 1942-ben.⁴ Majd – némileg módosítva – bekerült az 1946-os, *Trapéz és korlát* kötetbe is. Mint a Pilinszky-recepció egyik kiemelt témája, egyike a magyar irodalom legtöbbször kinyomtatott alkotásainak.⁵ A negyvenes évek elején keletkezett versek között kétségtávol kitüntetett szerepe van ennek a darabnak, hiszen „mintegy összefoglaló igénnyel, szinte tételkinyilvánító módon, a pontos és egyértelmű reflexió sűrítő erejével tárja föl ennek az időszaknak a szemléletvilágát”, eszerint a vele egy időben keletkezett versek summájaként vázolja föl az emberi létet, méghozzá egy olyan nyelvi-poétikai alakzat segítségével, mely valóságos „lét-ábra”.⁶ Mások szerint ennél is nagyobb a jelentősége, hiszen Pilinszky életműve az 1942-es első versektől kezdve „példátlanul egységes, mintha minden darabja egyetlen élethosszú, hangtalan monológ egy-egy írásba-szóba átmentett darabja volna”,⁷ így egész költészetét reprezentáló alkotással állunk szemben.

Akár az első kötet, akár az egész életmű horizontjában is szemléljük, senki nem kérdőjelezi meg e vers jelentőségét. Jelenits István szinte minden Pilinszkyvel foglalkozó

¹ Az „archetípus” terminust abban az értelemben használom, ahogyan azt Cs. Gyimesi Éva kifejtette: „szimbolikus és konvencionális tematikai közhely” (Cs. GYÍMESI ÉVA, *Teremtett világ*, Pátria Könyvek, 1992, 61–74).

² BONYHAI Gábor, *A szimbólumfogalom helye a filozófiai hermeneutikában* = BONYHAI Gábor *Összegyűjtött munkái*, kiad. VERES András, Bp., Balassi, 2000 (Opus Irodalomelméleti Tanulmányok, 1/B), 283–305, 292, 299–301.

³ THOMKA Beáta, *A húszas–harmincas évek költészetének domináns poétikai, retorikai alakzatai*, Lit, 1991, 239–248, 246.

⁴ Vig, 1942, 257.

⁵ BENDE József, HAFNER Zoltán, *Pilinszky János bibliográfia*, Bp., Osiris, 2001, 388.

⁶ FÜLÖP László, *Pilinszky János*, Bp., Akadémiai, 1977, 16–17.

⁷ KONCSOL László, *Három változat az apokalipszisre*, ISz, 1973, 825–839, 829.

írásában szóba hozza, mivel szerinte ez „az első hibátlan remeklés, amelyben Pilinszky saját hangjára, modorára talált”, és „az egész költemény egyetlen világméretű metafora kifejtése”.⁸

E vers komplex metaforikus együttesére⁹ koncentrálnak Beney Zsuzsa is 1973-as, *Csillaghálóban* című tanulmányában. Ezt írja róla: „a kép megdöbbenő [...] Pilinszky költészetében aligha találunk még ilyen erejű, ilyen evidenciájú képet: egy egész világképet értelmezhetünk belőle”.¹⁰ Esszéje kimondatlanul rámutat: korántsem érdektelen, hogy honnan származik, milyen előzmények nyomán alakult ez a sodró erejű költői kép, mely végigér az egész versen és minden olvasóját ellenállhatatlanul magával ragadja: „Csillaghálóban hanyódnak / partravont halak / szánk a semmiségbe tátog / száraz úrt harap”. A kérdést tehát Beney Zsuzsa vetette föl, amikor megpróbálta megadni e *világméretű kép* kapcsolódási pontjait József Attila költészetében. Ezt a munkát Jelenits István egy esszéjében tágabb összefüggések irányába bővítette.¹¹ Tolcsvai Nagy Gábor szerint is erős József Attila-intertextussal kell számolnunk a *Trapéz és korlát* kötet idején.¹²

Érdemes továbbhaladni megállapításaik nyomán, hiszen nem számoltak egy igen jelentős, az értelmezés számára új irányokat kijelölő tényezővel. Ez Toldalagi Pál költészete, illetve annak képvilága. Toldalagi költői pályája a két világháború közti békekorszak végén indult el. 1934–1936-ig tíz lapban kapott publikációs lehetőséget: az Erdélyi Helikonban, az Életben, a kolozsvári Hítelben,¹³ a Nyugatban, a Pásztortűzben, a Pesti Naplóban, a Tükörben, az aradi Vasárnapban, a Vasárnapi Újságban (a Budapesti Hírlap képes mellékletében) és az induló Vigiliában. 1934–1937-ig évente beválogatták egy-egy antológiába is: az *Új magyar líra*,¹⁴ a *Korunk*,¹⁵ a *Fiatal magyar líra*¹⁶ és az *Új magyar költők II.*¹⁷ egyaránt közölte. 1936-ban jelent meg első kötete, a *Hajnali versenyfutás*. Első kötetének költeményeivel együtt 1934–1936-ig 77 verse látott napvilágot.

1940-ben jelent meg *Ím üdvözöllek* című, második kötete. Hét versét közölte a *Magyar irodalmi almanach az 1941. évre* című gyűjtemény, melyet – Szerb Antal szavával – „fiatal írók egy előkelő csoportja adott ki, minden programcikk nélkül, szerényen, de

⁸ JELENITS István, *Az ének varázsa*, Bp., Új Ember, 2000, 262–263.

⁹ A „komplex metaforikus együttes” terminust abban az értelemben használom, ahogyan Thomka Beáta: a verscím és az egész szövegtest együtt metaforája bizonyos tartalmaknak. Szerinte az ilyen típusú metaforikus-ság szinte műfaj gyanánt funkcionál. (THOMKA, i. m., 241–242.)

¹⁰ BENEY Zsuzsa, *Csillaghálóban* = B. Zs., *Ikertanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1973, 5–48, 17.

¹¹ JELENITS, i. m., 262–266.

¹² TOLCSVAI NAGY Gábor, *Pilinszky János*, Pozsony, Kalligram, 2002, 47–49.

¹³ E folyóirat 1935-ös számait az a Makkai László szerkesztette, aki 1937-ben az *Új magyar költők* antológiát is. ZÁHONY Éva, *Hítel (Kolozsvár 1935–1944)*, Bp., Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991.

¹⁴ *Új magyar líra (Fiatal költők antológiája)*, kiad. KÁRPÁTI Aurél, Bp., Vajda János Társaság, 1934. Vas István szerint ebben az antológiában mutatkozott meg Toldalagi igazi tehetsége. (VAS István, *Miért vijjog a saskeselyű?*, Bp., Szépirodalmi, 1981, I, 285.)

¹⁵ *Korunk (12 fiatal költő antológiája)*, szerk. DÉNES Béla, RADNÓTI Miklós, Független Szemle, 1935. A Nyugat harmadik nemzedékének tudatos jelentkezése, 12 költővel. (RÓNAY László, *Az Ezüstkör nemzedéke*, Bp., Akadémiai, 1967, 54–55; VAS, i. m., 284–287.)

¹⁶ *Fiatal magyar líra*, szerk. FÉJA Géza, Bratislava-Pozsony, 1936.

¹⁷ *Új magyar költők*, kiad. MAKKAI László, Bp., 1937, II (A Tanítás Problémái, 16).

mégis érezhetően nemzedék-megnyilatkozás gyanánt”.¹⁸ Toldalagi 1946-ig újabb és újabb lapok szerzője lett, közölte verseit a Diárium, az Ezüstkör, az Irodalom, Tudomány, a Magyar Csillag, a Magyarok, a Napkelet és az Új Ember.

Annak a Toldalaginak, aki ezekben az években üstökösnek látszott,¹⁹ több verse is segítségünkre van Pilinszky *Halak a hálóban* című versének értelmezésekor. Az *Éjjeli mise a havason* (Csöb, Hubertusz-kápolna 19*)²⁰ című darab, mely a Szent István Társulat Élet című heti szépirodalmi folyóiratában jelent meg 1936. december 27-én,²¹ egész konkrét összefüggésbe hozható Pilinszky János költeményének utolsó soraival: „Ropant hálóban hanyódunk / s éjjelkor talán / étek leszünk egy hatalmas / halász asztalán”.

Mielőtt azonban bővebben szólnánk erről az intertextuális kapcsolatról, tegyünk néhány történeti, filológiai megjegyzést. Az Élet című hetilapnak, melyben Toldalagi verse is megjelent, 1941-től Pilinszky János is munkatársa volt (Thurzó Gábor mellett, segéd-szerkesztőként). A negyvenes évek elején ez a lap biztosított publicitást Pilinszky írásai számára: első verse itt jelenhetett meg nyomtatásban és ezt kisebb esszék, majd további versek követték.²²

Fontosnak tartom ezt megemlíteni, hiszen Beney Zsuzsa eszmefuttatása, miközben József Attilánál véli fölfedezni a *csillagháló* képeinek előzményeit, egy ponton támadhatóvá válik. Jelenits István megkérdőjelezi, hogy a 21 éves Pilinszky olvashatta-e a következő, az ő versvilágához leginkább közelíthető sorokat:²³ „Ragyog az ég. Terülő, fagyos háló, / a jeges bogok rajta csillagok.”²⁴ Mindezek ellenére nagy a valószínűsége, hogy Beney Zsuzsa sejtése megalapozott, hiszen József Attila egy másik verse is használ egy nagyon hasonló motívumot: „Kiterített fagyos hálóm / az ég, ragyog – / jeges bogai szikrázón / a csillagok”²⁵ – és ez hozzáférhető volt mind a *Külvárosi éj* (1932), mind a *Medvetánc* (1934) kötetekben.

A felmerült kétely természete tanulsággal szolgál. Megelőzendő egy hasonló jellegű ellenvetést, leszögezhetjük: nagy a valószínűsége, hogy a piarista diák Pilinszky – ha másként nem, önképzőköri tevékenysége révén – 1936-ban már ismerte az Élet című

¹⁸ *Magyar irodalmi almanach az 1941-es évre*, szerk. THURZÓ Gábor, Bp., 1941. Ismertetés: SZERB Antal, Nyug, 1941/5, 232. A könyv nemzedéki megnyilatkozás volt. (RÓNAY László, *Ezüstkör* = R. L., *Hűség és sáfárok*, Bp., Szépirodalmi, 1975, 462–479, 464–465). Thurzó Gábor szerkesztette (RÓNAY 1967, i. m., 156).

¹⁹ KÁROLYI Amy, *Castor és Pollux Rómában* = KÁROLYI Amy, MOLDOVÁN Domokos, *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben*, Bp., Magvető, 1984, 144.

²⁰ Sperker [Toldalagi] Pál a lexikonok szerint Kolozsvárott született. Nem szokták viszont emlegetni vele kapcsolatban Szent-Demetert, ahol valószínűleg gyermekkorát töltötte. Toldalagi *Szent-Demeter* című verse (Napkelet, 1939/9, 211–212; Vig, 1978, 239–240) úgy szól erről a faluról, mint szülőföldről. A mai Romániában Szent-Demeter neve Dumitreai. Maros megyében található, Marosvásárhelytől 22 km-re délkeletre, Bala-vásártól (Bălauşeri) 5 km-re, a Kis-Küküllő völgyében. A közelben található az apró Csöb nevű falu is.

²¹ Később átalakítva is megjelent: TOLDALAGI 1968, 107; TOLDALAGI 1995, 117–118 (a Toldalagi szövegkiadásokat időrendben lásd a cikk végén). Minket most az 1936-os megjelenés érdekel (Élet, 1936, 1437).

²² TUSKÉS Tibor, *Pilinszky János*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 48–49, 63–64.

²³ JELENITS, i. m., 263.

²⁴ Töredék (keletkezési ideje ismeretlen). JÓZSEF Attila *Költeményei*, kiad. STOLL Béla, Bp., Helikon Kiadó, 1990, 499.

²⁵ József Attila: *Háló* (1932) = JÓZSEF, i. m., 352.

katolikus szépirodalmi folyóiratot, és nyilvánvalóan kezébe akadt az akkor 22 éves Toldalagi Pál verse is. Annál is inkább, mivel az említett vers a folyóirat karácsonyi számában jelent meg, méghozzá kiemelt helyen – *a címlapon!* Másrészt irodalomtörténeti intuíció, hogy a kezdő Pilinszky egyik mestere Toldalagi volt.²⁶ Ennél biztosabbat természetesen nem tudhatunk, azonban ez már így is több annál, ami József Attila verseivel kapcsolatban feltételezhető.

Mindezek után arról szólunk, hogy a *Halak a hálóban* című vers értelmezése során véleményünk szerint egyoldalúság a *háló–hal–halász* képzetéből épülő metaforikus komplexumot – a *csillag* szó miatt – kizárólag József Attila *úrképzetével*, az abból aszociálódó jeges magány és elidegenedés érzésvilágával összefüggésbe hozni. Ha igaz is, hogy Pilinszky költészetének alapmetaforája a *csillag* mint „a jeges úr, a magány, a borzongató, mérhetetlen messzeség és idegenség jelképe”,²⁷ és hogy Vajda Jánostól Tóth Árpádon, József Attilán keresztül Pilinszkyig, ha ez a kép megjelenik, mindig a legkínzóbb *egzisztenciális létbevetettségéről* van szó,²⁸ és hogy a *csillagháló* képe ezen a helyen a közönyös világerők metaforája, a vers egésze pedig a kiszolgáltatott emberi lét, a semmiben vergődés *komplex metaforája*²⁹ – tehát ha igaz is mindez, akkor is van más lehetősége az interpretációnak.

Az itt felvillantott értelmezési konvenció egyébként meglehetősen régi. Egzisztencialista gondolatrendszerek felől közelít Pilinszkyhez – hiszen az emberről mint „létbe dobott”-ról az egzisztencializmusok egyik formációja beszél.³⁰ Ez az interpretációs konvenció ma is hat.³¹ Ebben az összefüggésben azonban feltehető néhány kellemetlen kérdés. A legegyszerűbb az, hogy mégis miképpen lehet a hálóban vergődő, egymást sebző halak tömegének képét a magányosság, a semmiben vergődés metaforájaként értelmezni. A második ennél kínosabb: amennyiben a háló valakinek a hálója, és ha ez a valaki – bár bizonytalanul – meg is jelenik a versben, akkor miért tárgyal az interpretáció „közönyös világerő”-ről (amit tulajdonképpen a *semmivel* azonosít)? De a leginkább elgondolkodtató kérdést – ennél általánosabb összefüggésben³² – Hans Jonas tette fel: „mi a helyzet azzal a közömbös természettel, amely azonban saját központjában tartalmazza azt, amelynek tulajdon léte számít valamit? A közömbös természetbe való belevetettség

²⁶ BAÁN Tibor, *Pilinszky és Toldalagi* = *Újhold-évkönyv*, Bp., Magvető, 1988/2, 343–355; BASA Viktor, *Egy barátság margójára (Toldalagi Pál és Pilinszky János kapcsolata a fennmaradt dokumentumok tükrében)*, Vig, 2000, 491–504.

²⁷ TÜSKÉS, i. m., 74.

²⁸ SZABÓ Ede, *Pilinszky János: Senkiföldjén = Miért szép?*, szerk. DETRE Zsuzsa, BÁRÁNY György, Bp., Gondolat, 1981, 315–327, 317–318.

²⁹ FÜLÖP, i. m., 41.

³⁰ SZABÓ Ferenc, *Két végtelen között (Pascaltól Teilhard de Chardinig)*, Kecskemét–Bp., Korda–Távlatok, 1999, 65–66.

³¹ Tolcsvai Nagy Gábor is világba-vetettségéről beszél. (TOLCSVAI NAGY, i. m., 66–70.)

³² Hans Jonas állítja a kereszténység és az egzisztencializmus összeférhetetlenségét (RUGÁSI Gyula, *Gnózis és egzisztencializmus*, Je, 2001, 595–605, 600–601). Gabriel Marcel egy Paul Ricoeur által készített interjúban kételkedik a „keresztény egzisztencializmus” kifejezés terminológiai használhatóságában (SZABÓ Ferenc, *Marcel önmagáról: A filozófus vallomásaiból*, Róma, 1988, 80–81, 86–87).

frázisa egy dualista metafizika maradványa, amelynek használatához a nem-metafizikai álláspontnak nincsen joga. Mi az a [bele] vetés anélkül, aki [bele] vet, és ama túlhan nélkül, ahonnan [a világba vetett] útnak indított?”³³ Úgy gondolom, ezen utóbbi mondatot eszében kell tartania annak, aki Pilinszky szövegeihez avatott kézzel nyúl.

Kockára tesszük eddigi elvárásainkat: Toldalagi szövegei segítenek minket, hogy fókuszálni kezdjünk a Pilinszky-vers eddig elsikkadt motívumaira. Az *asztalra* (ami *oltár* is lehet), a *halászra*, az *étekre* és az *éjféltre*. A *Halak a hálóban* című vers *maga állítja*, hogy a halak nem ok nélkül vergődnek a hálóban, hanem okkal: abból a célból, hogy *étek* legyenek *éjféltkor* a *hatalmas halász* asztalán. Kétségtelenül jelentősége van itt minden szónak: ez nem egy feszültséget oldó, a versre ráerőltetett csattanó, hanem a versvilág centruma, szervesen illeszkedik a vers egészébe. Ennek figyelmen kívül hagyása nem szerencsés az interpretáció szempontjából – hiszen a szöveg mint autoritás, mint önmagát összetartó és autonóm nyelvi képződmény, maga tartja kezében az értelmezést.³⁴

Ha József Attila képei formálisan szerepet is játszhattak Pilinszky *csillagháló* képének kialakításában, Toldalagi szövegei felől nézve itt egészen más asszociációk is fölébredhetnek. Jelenits István intuitíve meg is jegyezte egy helyütt, hogy a nagyon hasonló szóhasználat mögött egész eltérő ambíciók húzódnak: míg József Attila a sötét úr jeges magányára koncentrált, addig Pilinszky a hálóban vergődő emberekre – és e képnek *bibliai* vonatkozásai is lehetnek.³⁵ Hozzátehetjük: ha a vers az emberekre koncentrált, akkor a *csillag* szó csak annyiban fontos, amennyiben alakítja a vers deixisét. Általa ugyanis a vers kezdetektől földidézi az *éjszaka* atmoszféráját. E Pilinszky-vers – mint sok más is (pl. *Te győzz le, Éjféli fürdés*) – egyfajta éjszakában történik.

Felteszem, hogy ezt az éjszakát a katolikus liturgiában használt szóval *tenebrae*-nek is nevezhetnénk. A nagyhét harmadik napjának a sötét- vagy gyászsolozsmának is mondott *matutinumát* nevezik így, amikor is a liturgia keretei közt eloltják a templom gyerityáit. Ez a szimbolikus aktus a világnak azt az elsötétülését fejezi ki, amit így ír le Márk evangéliuma: „A hatodik órában sötétség borult az egész földre a kilencedik óráig. A kilencedik órákor Jézus felkiáltott: Éloí, Éloí lemá szabaktáni?” (Mk 15,33–34).³⁶ A *tenebrae* egyszerre jelent éjszakát (sötétséget), sötét vermet és vakságot – vagyis egyszerre időként, térként és egzisztenciális állapotként is felfogható. A *tenebrae* az a sötétség, éjszaka, mely Pilinszky verseiben az emberi egzisztencia valamiféle közegeként újra és újra megjelenik.³⁷

³³ Hans Jonas szavai, idézi RUGÁSI, *i. m.*, 598.

³⁴ Hans-Georg GADAMER, *Az „eminens” szöveg és igazsága* = H.-G. G., *A szép aktualitása*, szerk. BACSÓ Béla, Bp., T-Twins, 1994 (Athenaeum Könyvek), 188–202, 193–195.

³⁵ Jelenits István allegorizáló értelmezése szerint a *Halak a hálóban* komplex metaforikus együttesének metafizikai jelentés tulajdonítható: az isteni teremtő akarat hálója az embert a „lét-előtt”, a „nemlét” tengeréből emeli ki, és vonja arra a partra, ami a világ. (JELENITS, *i. m.*, 263–265.)

³⁶ Az alábbiakban vett bibliai idézetek forrása, ha külön nem jelölöm: *Szentírás*, Bp., Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2000.

³⁷ FINÁLY Henrik, *A latin nyelv szótára*, Bp., Franklin Társulat, 1884; Hans-Georg GADAMER, *Értelem és az értelem elrejtése Paul Celan költészetében*, ford. SCHEIN Gábor, PannonhSz, 1993/1, 69–76, 70.

Ezen a szón kívül az egész versben csupán az *éjjél* (mint időpont-megjelölés) utal arra, hogy *éjszaka van*. De hiba-e vagy véletlen-e az *éjjél* szó megjelenése ezen a helyen? (Hisz Jézus nem éjféltkor szenvedett!) Toldalagi Pál fiatalkori költészetében ezzel kapcsolatban fölbukkan néhány nyilvánvaló intertextuális vonatkozás. Olyan versekben, melyek mind 1942 előtt kerültek publikálásra.

A Vigiliában 1938-ban megjelent *Éjjél* (!) című versében³⁸ a következő sorokat olvashatjuk: „A lépések dobognak, meg-megállnak. / Sóhajtanék, de csend van. Nem merek. / Csak szívem csapkod megriadva. Lázad / s a holdvilágnak hálóján remeg.” A *holdvilág hálója*, amelyben a szív *csapkod megriadva*, jól láthatóan összefügg azzal a komplex képpel, amelyet később Pilinszky használt a *Halak a hálóban* című versében.

Szorosan ide rendelhető az 1940-es *Ím üdvözöllek* című kötet *Csillagok alatt* című verse³⁹ is (fölvinném a figyelmet arra, hogy itt a címben szereplő *csillag* szó hasonlóan fontos az éjszaka földidézésében, mint Pilinszkynél – ugyanis ezen kívül csak az első versszak második sorának *éjszaka* szava utal arra, milyen napszakban is jár a vers): „Hörrennek a tüdők. Aztán beszívják / az éjszakának hűvös nedveit. / Idegekkel hálózott testem itt ráng, / hol csapkodják az ágak és verik.” Igaz ugyan, hogy itt a *háló* az idegek hálózataát jelenti, azonban a test ebben a hálóban ugyanúgy *ráng*, ahogy a hal a halász hálójában. (Egyébként hasonlót József Attilánál is találunk: „Idegeim elmeritem, / mint a hálót”.⁴⁰)

De az 1940-es kötetben található *Margitsziget* című vers⁴¹ sorai még nyilvánvalóbban megmutatják, miért lehetett a *Csillagok alatt* című verset is ide sorolni: az *idegek hálója* éppen az a *háló*, melyben az ember *vergődik*. Ezeken a helyeken – ahogy Pilinszkynél is – nem a *háló* mibenléte a fontos, hanem az *ember hálóban léte*. Így válhattak ezek a képek is Pilinszky képének előzményeivé. Ez a vers egyébként szintén az éjszaka idejébe van beleállítva: „Mi megfeneklünk itt, a révületben. / Árbóca eldőlt, ráng az idegek // kötélzete. Hálójában szegetten / a szív vergődik, csapkod és remeg.”

Mint láthatjuk: Toldalagi költészetében már a *Halak a hálóban* keletkezése, tehát 1942 előtt nagyon konzekvensen jelenik meg a *hálóban vergődő hal* képe az emberi szív metaforájaként – igaz, hogy az eddig látott példákban csupán a *csapkod, remeg, vergődik* és *ráng* igék nem teljes, ige-metaforaként funkcionáló jelenléte szintjén. Vagyis a fönntiekben nem láttunk még példát arra, hogy az ember vagy az emberi szív nála *in presentia* metafora keretei közt jelenjen meg halként. Azonban így sem tagadható a szövegszerű összefüggés: egészen konkrét utalás Pilinszky felé, hogy az emberi szívet foglyul ejtő *háló* Toldalaginál egy helyütt a *holdvilág hálója* – ez nagyon közel jár a *csillagháló* képéhez. Ha azonban az olvasónak itt még kételyei lennének az összefüggés tekintetében, egy sokkal konkrétabb kapcsolatra is fölvinném a figyelmét.

³⁸ Vig, 1938, 379; TOLDALAGI 1995, 161.

³⁹ ErdHel, 1938/7, 511; PN, 1938. november 13., 29; TOLDALAGHY 1940, 25; TOLDALAGI 1976, 47–48.

⁴⁰ József Attila: *Háló* (1932) = JÓZSEF, *i. m.*, 352.

⁴¹ ErdHel, 1938/7, 510; Napk, 1939/7, 28; TOLDALAGHY 1940, 26; TOLDALAGI 1965, 19. (Címváltozatok: *Ile de Marguerite, Este a szigeten, Margitsziget.*)

Gondolatmenetünk elővételezett kiindulópontja – az *Éjféli mise a havason* című Toldalagi-költemény, amely minden eddig idézetnél korábban közzétett írás (hiszen 1936 decemberében jelent meg) – a hiányolt *teljes* metaforával is szolgál: „Minden úszott és lebegett. / Az álom lassan lágy szövésű / hálóra fogta szívemet // s mint vén halász a drága zsákmányt, / a fénylő, pikkelyes halat, / öles vizek síkos lakóját, / a zöld fenyő-boltív alatt / ringó jászol elébe tette, / hol pusztá szalmán álmodott / a gyermek Jézus – és körötte / híven álltak a pásztorok!” Ebben a versben az emberi szív képe expressis verbis azonosul a hallal: „hálóra fogta szívemet / [...] / a fénylő, pikkelyes halat, / öles vizek síkos lakóját”. A hálóra fogás jelenetének nagy ívű hasonlatában megbúvik a keresett *kiteljesedett* metafora. Pilinszky *Halak a hálóban* című versében egyébként szintén megtaláljuk a *szív* szót: kifejezetten a *szív* felmerülése után jelenik meg a *remegés* és a *vergődés* szó, mely a hálóra fogott halak sajátja: „Szívünk megre-meg. / Vergődésünk testvérünket / sebzi, fojtja meg.”

Nem lehet véletlen, hogy az a kép, mely Pilinszkynél *éjféli* kép, Toldalaginál kétszer is egy-egy *éjféli* versben jelenik meg: az *Éjféli mise a havason* és az *Éjféli* című versek keretei között. Az sem lehet véletlen, hogy a hálót kivető és a halat zsákmányul ejtő *halász* képze egyaránt megtalálható Toldalaginál is és Pilinszkynél is. Egy vélemény szerint Pilinszkynél ez a *hatalmas halász* kép az elfoszlóan bizonytalan istenképzet megjelenése.⁴² Több ez, mint elfoszlóan bizonytalan. Még akkor is így van ez, ha Toldalaginál a *halász* képe – a szövegvilágában való első megjelenésekor – még az *álom* metaforája. Ez az *álom* azonban már ezen a helyen is *Jézus jászolához helyezi a halként kifogott embereket* – egy karácsonyi szentmise *sötét* kontextusában –, tehát mintegy elővételezve, kimondatlanul, ez a kép már itt is egymásba játszatja az *Isten* és a *halász* képzeit. Ráadásul Toldalagi verse többször utalást tesz a vízre is mint közegre: „Csend volt. – Csak holmi seppelés vert / hullámokat a szíveken”. Másrészt: „Minden úszott és lebegett”.

Pilinszky egyébként – keresve a misztikus egyesülés szféráját, és arról értekezve, hogy halottaink „egyenest a szeretet sötétjébe” (!) kalauzolnak minket – a következőket írta: „Ifjúságomban hosszú időn keresztül az álomban véltem megtalálni ez áhított megoldást”,⁴³ tudniillik azt a „helyet”, ahol az ember először „tapasztalhatja meg” azt a kincset, ami romolhatatlan, vagyis mennyei. Az *Éjféli mise a havason* álomba futó szentmise-szituációja pontosan ennek a misztikus egyesülésnek a közegét ragadja meg. Toldalagi azonban más helyeken is fölhasználta ezt a képi megoldást. Ezek a példák (melyek akkor is idevágának, ha néhány évvel későbbi versekben találhatók) tökéletesen megmutatják azt, hogy a *háló*, a *halász* és a *halászat* kifejezések mint szimbólumok e két költészet kontextusában tagadhatatlanul az újszövetségi konvencióból nyert *archetípusok*. Olyan képek, melyek a végítéletre és a megváltásra vonatkoznak, továbbá a Jézussal való misztikus találkozásra utalnak. Így illeszkedvén abba a főntebb említett remitológiai zációs folyamatba, mely a két világháború között jellemző volt a magyar líra egészére.

⁴² FUTAKY Hajna, „... vizsgálás és megvizsgálódás...”? , Je, 1971/4, 361–366, 362.

⁴³ PILINSZKY János, *Ars poetica helyett* = PILINSZKY János *Összes versei*, kiad. HAFNER Zoltán, Bp., Osiris, 2001, 89.

Toldalagi 1945-ben publikált, *A hetedik nap* című versében például ezt olvashatjuk: „Magdolna bűnét bánja. Majd / halászni kezdenek. / A hálójukban áll a hal. / A hal ma rengeteg – / töméntelen, miként a vágy, / mi elmeríti még, / Uram, teremő Istenem, / szegényeid szívét.”⁴⁴ Egyértelműen az a jézusi képalkotás került itt felhasználásra, mely az apostolokat emberhalászként nevezi. Márk evangélistánál szó szerint így hangzik Jézus mondata: „Jöjjetek utánam és azt cselekszem majd, hogy emberek halászaik lesztek” (Mk 1,17).⁴⁵ Vagyis az Evangélium szerint Isten maga *cselekszi* a halászatot, vagyis Isten maga a *halász*, akiről itt szó van. Az ezen a helyen alkalmazott görög *zoreo* ige, melyet *halászni* értelemben fordítanak, valójában azt jelenti: *élve elfogni*; másodlagos értelme szerint pedig azt, hogy *veszélytől megmenteni*.⁴⁶

Jól ismert, hogy a keresztyén beavatás szentségét, a *keresztiséget* jelentő görög szó *alámerítést* jelent (*baptizo*), amit aztán a vízből való felbukkanás követ. Mindezeket egybevetve állíthatjuk: nem véletlen, hogy az ókeresztény időkben létrejöhett a megtérőket *pisciculának*, vagyis *halacskának* nevező metafora (a keresztelődmedencét *piscinának*, vagyis *halastónak* nevezték).⁴⁷ A ókeresztény művészetben előszeretettel ábrázolták Ezékiel könyvének halakkal telt életfolyóját (Ez 47,1–10), Pétert és Jánost pedig annak partjain állva mint halászokat.⁴⁸ Tehát az embert a *hal* metaforával megnevezni tökéletesen benne áll a zsidó–keresztény kultúrkör mitologikus-allegorikus konvenciójában.⁴⁹ Ezt mindenképpen figyelembe kell venni Pilinszky versének értelmezésekor. Jól látható a Toldalagi-sorokból is, hogy a bűnös emberi lét az, amelyből úgymond hálóval kell kifogni az embereket: „a vágy / mi elmeríti még, / Uram, teremő Istenem / szegényeid szívét.” (Vegyük észre, hogy a *szív* szó itt újra az egész embert jelenti, ami metonimikus struktúrák felé is tágitja a vers képi rétegeit.)

A következő, 1949-es példa ennél is tisztábban mutatja, hogy a háló ezeken a Toldalagi-szöveghelyeken az isteni irgalom megmentő tevékenységét, az irgalom művét szimbolizálja: „Megaláztak és megszorítottak. / Átütötték szívemet / s kínlódásomat látva, rám a hálót / könyörületből kiveted, / [...] / Megaláztak, hogy vigasztalj meg engem / és megszorítottak, hogy szeress, / hogy kiválassz magadnak és keményen / hirdesd: Az én zsákmányom ez”.⁵⁰ Ebben a második példában már a zsákmány-sorsnak a gondolata is fölmerül, mely a kifogott halakat, szívüket (embereket) *étekké* teszi. Ez az egyébként

⁴⁴ ÚjEmb, 1945. augusztus 16., 7; TOLDALAGI 1957, 63; TOLDALAGI 1995, 66–67.

⁴⁵ DÓKA Zoltán, *Márk evangéliuma*, Bp., Ordass Lajos Baráti Kör, 1996, 24.

⁴⁶ KOCIS Imre, *Lukács evangéliuma*, Bp., Szent István Társulat, 1995, 111; Ortensio da SPINETOLI, *Lukács (a szegények evangéliuma)*, Szeged, Agapé, 2001, 196.

⁴⁷ Tertullianus. (HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Bp., Helikon, 1997, 84; Hans BIEDERMANN, *Szimbólumlexikon*, Bp., Corvina, 1996, 143.)

⁴⁸ FARKASFALVY Dénes, *Testté vált szó (Evangélium Szent János szerint – Fordítás, jegyzetek és magyarázat)*, Eisenstadt, Prugg Verlag, 1989, 176–177.

⁴⁹ Nem tudunk egyetérteni azzal a véleménnyel, hogy az apokaliptikus beszédforma és az abból kibontakozó keresztyén figurális felől nem értelmezhető Pilinszky lírája. (TOLCSVAI NAGY, i. m., 76.)

⁵⁰ TOLDALAGI Pál, *Boldogok közt boldog*, ÚjEmb, 1949. április 10., 2.

szintén krisztusi – és Pilinszkynél később számtalan helyen ismételt⁵¹ – gondolat előfordul máshol is Toldalagi negyvenes évekbeli költészetében, szoros összefüggésben a *hálóban vergődés* tematikájával. Az *I. Kor.* 23 című versben így ír: „A szeretetnek hálójába fogva / vergődünk ketten, Isten fiai. / Rabság ez, érzem és ezért szeretnék, / mint az oroszlán felordítani. // Nem megjuhászodva, de ragadozva / szembefordulni egyszer már veled. / Szeretném, amit megtiltottam én is / magamnak, felfalni szívemet.”⁵²

Nem véletlen egyébként, hogy az Őszösvetség főképp Isten büntetésének metaforájaként alkalmazta a *kihalászás* képeit: „ismerjétek el, hogy Isten alázott meg, és ő volt, aki körülvelt hálójával” (Jób 19,6), vagy: „Mint a halak, amelyeket megfog az alattomos háló, s mint a törbe esett madarak, úgy esnek kelepcebe az emberek is a baj órájában, ha az hirtelen rájuk szakad” (Préd 9,12). A próféták többször a halászokkal fenyegették azokat, akik Izrael Istene ellen szegültek: „íme, sok halászt küldök – mondja az Úr –, hogy kihalásszák őket” (Jer 16,16). Valószínűleg abból ered e metafora használatának ennyire negatív képzetköre, hogy a hálóval való halászás a maga realitásában igen könnyörtelen tevékenység. A kihalászott halak kimúlásuk előtt sokat szenvednek a hálóban. A halászatnak ez a formája ősidőktől a mai napig csak sötét, éjszakai vizeken (!) alkalmazható – és így volt ez az evangéliumi időkben is. Pilinszky és Toldalagi képhasználatát tehát a lehető legtöbb szállal ebbe a mitikus-allegorikus hagyományba szövi bele.

Benedikt Schwank – János evangéliumának egyik kommentárírója – saját tapasztalatai alapján vázol egy Genezáret-tavi halászatot. Schwank leírását érdemes elolvasni, mert kísértetiesen életszerű, és analógiákat is szolgáltat: „Éjfél felé visszatértem Gennesszár kikötőjébe, hogy röviddel ezután a voltaképpeni halászfloattával újra kihajózzak a sötét, de csillagfényes éjszakába. Az első csónak közelében, amelynek fénye még mindig ugyanazon a ponton világította meg a sötét vizet, kivetettünk egy 200 m hosszúságú halászhálót, amely 50 m mélyre merült le a vízben. Kerekded alakú függőnként húzódik immár ez a vízbe vetett háló a kivilágított csónak alatt. A »haber« (társ), aki a csónakot felügyeli, ekkor parancsot kap, hogy oltsa ki a fényt. [...] Közben a halászok az alsó kötélnél kezdve egy csörlő segítségével elkezdik összehúzni a hálót, mint valamiféle erszényt. A fényszórók világosságában máris látni a halak nyüzsgését a sötétzöld habok között. [...] felemelkedik az óriási zsák ezüstsínű, élő tartalmával együtt. Felettünk a déli csillagos égbolt sziporkázik. [...] a levegő után kapkodó fehér halak és a vergődő kövér harcsák beborítják a ridegkátrányos aljzatot. Egy halász gázol a halak közé, és lábbal osztja meg a zsákmányt jobb és bal oldalra. Ezután elkezd kiválogatni a nagy halakat, és beledobálni az előre odakészített ládába. [...] Miközben hallgatagon szemlélem ezt a kegyetlen éjszakai foglalatosságot, amelyet ezek a keménykötésű zsidó halá-

⁵¹ „Hányszor látjuk, kivált a szerelemben [...] a szeretet valóságos kannibalizmusát” (*A Szentírás margójára II.* = PILINSZKY János, *Szög és olaj*, kiad. JELENITS István, Bp., Vigilia, 1982, 62); „A szerelem legmagasabb kifejezése, amikor be szeretnénk kebelezní, legszívesebben fölfalnánk egymást” (*Én Jézusom* = PILINSZKY János, *Tanulmányok, esszék, cikkek*, kiad. HAFNER Zoltán, Bp., Századvég, 1993, II, 294).

⁵² Vig, 1948, 337; TOLDALAGI 1948, 52; TOLDALAGI 1995, 55.

szok érzelgősség nélkül végeznek, egyikük így szól hozzám: Meg kell mondanom, nagy kijelentést tett a ti Jesuátok, amikor ezt állította: Embereket fogsz halászni!”⁵³

Máté evangéliumában ezt olvashatjuk: „Hasonló a mennyek országa a tengerbe vetett hálóhoz, amely minden fajta halat összefogott. Amikor megtelt, felhúzták a partra, leültek, a jókat edényekbe gyűjtötték, a hitványát pedig kidobták. Így lesz a világ végén is” (Mt 13,47–49). Amikor Jézus ezt a képet használta, valószínűleg jól ismerte a halászat minden részletét. Tudta, hogy a halászat kint okoz a halaknak. A hasonlat ezen – ószövetségi – aspektusát nem szokták kiemelni, pedig nagyon is illeszkedik Jézus más kijelentései közé, melyek a szenvedés elkerülhetetlenségét állítják: „aki nem veszi föl keresztjét és nem követ engem, nem méltó hozzám” (Mt 10,38). Tehát Jézus kijelentése egyáltalán nem áll ellentétben az Ószövetség metafora-használatával, hanem összefonódik vele: a *tengerbe vetett háló* képe nem csupán a keresztény missziós szóhasználat eleme, hanem egyben a büntetés lehetőségét hordozó *végítélet* képe is, és ezen utóbbi jelentésében átível a teljes Biblián. Pilinszky elemzett versének utolsó sorait kiragadni az újszövetségi kontextusból elvezethet egy olyan egyoldalú interpretációhoz, miszerint Isten emberzabáló ragadozó: „a lelkek ahelyett, hogy az üdvösségben részesülnének, mint szerencsés módon az apostolok hálójába jutott lelkek, étkek lesznek egy hatalmas halász asztalán, aki inkább szörnyű leviatán, kiismerhetetlen tengeri szörny, mint jó Isten – igen, méltó párja a tébolyult pupillával, vésztojásló nyugalommal figyelő napkorongnak, mely egyszersmind egy ragadozó szeme”.⁵⁴

Több keresztény teológus szerint Jézus első eljövételétől egész a második eljövételig tartó idő nem más, mint a *végző halászat* – vagyis az *ítélet ideje*. Az evangéliumi tanítások hálóját ugyanis kivetették „a világ tengerébe; ez még ma is a hullámok között van kifeszítve és kifog mindent a sós és keserű örvényekből, ami belehull, vagyis a jó és a gonosz embereket egyaránt”, és „ez a háló akkor telik meg teljesen, amikor a végén az emberi nem összessége betelik”.⁵⁵ A *halászat* ószövetségi, apokaliptikus képét az Újszövetség – és nyomában a keresztény teológia – annak az *eszkatológiai szituációnak* a metaforájaként használja, mely Isten megtestesülésével állt elő.⁵⁶ Olyannyira Jézusra utal a végidőnek ez a képi megjelenítése, hogy feltámadása után a *halászat* az, amelyből Mesterüket azonnal felismerik tanítványai (Jn 21,4–8). Maga Jézus – az újszövetségi szövegek szerint – ezt a képet egyéni módon, pozitív értelemben, a megmenekülés eszközének metaforájaként is használta.⁵⁷ A keresztény gondolkodásban tehát a háló *egyszerre* a büntetés és az irgalom hálója: az ítélet, ami a világra hull. *Ezek szerint tehát nem az embert vetik a világba, hanem az ítélet hálóját.*

⁵³ Benedikt SCHWANK, János, Szeged, Agapé, 2001, 606–607.

⁵⁴ ALFÖLDY Jenő, *Visszajáró a teljesség (Pilinszky: a remény eretneke)*, Ttáj, 2000/1, diákmelléklet, 1–17, 8.

⁵⁵ Chrysostomus és Gregorius szavai. AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Catena Aurea I (Kommentár Máté evangéliumához)*, szerk. BENYIK György, ford. BENYIK György, LÁZÁR István Dávid, Szeged, JATEPress, 2000, 432–433.

⁵⁶ PÁL József, ÚJVÁRI Edit, *Szimbólumtár*, Bp., Balassi, 1997, 183.

⁵⁷ Joachim GNILKA, Márk, Agapé, 2000, 84–85; DÓKA, i. m., 24.

A föltámadt Krisztus megjelenései során *sütött* is (Jn 21,9–12) és *evett* is (Lk 24,42–43) halat – a bibliai összefüggések főntebb vázolt horizontjában ez nem jelent túl sok jót, főként, ha tudjuk: az Evangélium szerint a végítélet idején *Jézus lesz a világ Bírója* (Mt 16,27). De ha tekintetbe veszünk még valamit, ez mégis jót jelent: *Jézus meghalt a bűnösökért* (Rm 5,6), vagyis Jézus maga is elszenvedte az ítéletet, sőt: magára vette az elszenvedését. Az ókeresztény korban ezért kezdték őt is a hálóbá esett halak közé sorolni: „a sült hal Krisztus, aki szenvedett” és „Ő [ti. Krisztus] embersége szerint a sült halhoz hasonló”.⁵⁸ Jézus, aki lehetségessé tette az ítélet hálójának világra vetését, maga ítélt – egyúttal ő az első hal, akit az ítélet hálója kifogott. Ez Krisztus paradoxona. Az ő példája mutatja: a megmenekülés nem megy szenvedés nélkül. Ítélet alá esni, csapdába esni, hálóbá esni: *fájdalmas dolog*.

Teller Gyula a következőket írta az *Apokrif* kapcsolatban, de valójában Pilinszky egész életművéről: „az időhöz kapcsolt, az örökös sötétthez kapcsolt fájdalom, a magány, a mélyvilági kín nem egyszeri jellegű, nem konkrét okokhoz, hanem a létezés lényegéhez tartozik, ontológiai, világmagyarázó jelentőségű. És most már látjuk: ettől kap és ennek ad értelmet a lefokozott intenzitású világvége képe. A világ végéé, mely ily módon folytonosan, az ember teljes életén keresztül zajlik. [...] a pusztulás nem kívülről érkezik, hanem magukban a dolgokban munkál.”⁵⁹ *A Halak a hálóbán* értelmezése szempontjából is nagyon fontos figyelembe venni ezeket a gondolatokat: „a világ vége [...] az ember teljes életén keresztül zajlik”!

Pilinszky egész költészetében úgy tapasztalhatjuk meg a Krisztus utáni történelmet, mint az *ítélt jelenlétét*, ami ontológiai valósággá vált. A végidő apokaliptikus valósága a születéstől haláláig tartó és egyetemesen minden embert érintő szenvedés tényeiben mutatkozik meg. Lengyel Balázs véleményével tökéletesen egyet lehet érteni: *Pilinszky költészetében a végítélet napja süt*.⁶⁰ Pontosan a saját bűneink által önmagunknak okozott szenvedés az, amely sürgetővé teszi, hogy végre *partra vonjanak* minket. Innen a *Halak a hálóbán* című vers kétségbeesést sugalló hangvétele. Ez a türelmetlen várakozás a ráérős eszkatologikus próféciaát a Bibliában is átfordította a sokkal türelmetlenebb apokaliptikus beszédmódba. Míg az eszkatológia ugyanis a jövőben remélt, a jövőben vágyott „megoldásról” szól, addig az apokaliptikus beszéd „a beteljesült jövőből” hirdeti az ítéletet a tűrhetetlen, az elfogadhatatlan jelennek. Az apokaliptikus beszéd ezért a jelen elé állítja a végítélet világméretű, megsemmisítő képeit.⁶¹

Pilinszkyknél az apokalipszisnek ez a félelmetes napja nem a *Harmadnapon* kötetben jött föl. Ez már ott sütött a *Halak a hálóbán* tengere fölött is. A *Halak a hálóbán* tehát ugyanolyan mértékben apokaliptikus vers, mint az *Apokrif*. A megváltás boldog lakomája előtti történésekről szól, a várakozás éjszakájáról. Azonban ez az ítélet – és ez Pilinsz-

⁵⁸ Szent Ágoston („Piscis assus, Christus passus”) és Rupertus Tutiensis. (SCHWANK, i. m., 610.)

⁵⁹ TELLER Gyula, *Pilinszky János: Apokrif* = DETRE-BARÁNY, i. m., 289–314, 298.

⁶⁰ LENGYEL Balázs, *Verseskönyvről verseskönyvre (Líránk a hetvenes években)*, Bp., Magvető, 1982, 255–275.

⁶¹ RÓZSA Huba, *Az Ószövetség keletkezése*, Bp., Szent István Társulat, 1995–1996, II, 438–440.

ky üdvtörténeti szemléletmódjának sajátja – nem egy adott pillanatban jön el, hanem élethosszig tart. Költészete szerint ez maga a történelem, és az életünk.

Maga a keresztény mitikus-allegorikus konvenció szolgál támasztékkal a fölvezetett értelmezési lehetőség számára. Mindenekelőtt János evangéliumának már idézett jelenete (Jn 21,1–14) alapozza ezt meg, melyben a föltámadt Jézus a Tibériás-tenger partján a kifogott halakból készült sülttel vendégeli meg az éjszakai halászatból megérkező tanítványait. Későbbi keresztény kommentárok a következő allegorikus értelemben értik ezt a jelenetet: „Jézus a partra lép, és megáll a hajnali fényben fürdő főnyenyen. Számára már reggel van, mert halhatatlan és szenvedést többé már nem ismerő Urunk az ő feltámadása után megveti a lábát a mi halandóságunk tengerén kívül”,⁶² „mert ahogy a tenger az e világot jelenti, úgy a tengerpart a világ végét”,⁶³ „a tengerparton, vagyis a világidő végső célpontjában van a boldog ország, amely egyetlen és örök hajnali étkezés”.⁶⁴ Ennél világosabb szavakkal nem lehet mindazt elmondani, hogy az eddigieken túl milyen értelmezési lehetősége van Pilinszky versének. De Pilinszky egy helyütt konkrétan ki is mondja a jelentés ezen lehetőségét, méghozzá egy olyan novellisztikus prózai írásában, amely egy kisfiúról szól, aki eltévedt, majd hazatalált (vegyük észre *a tékozló fiú* történetének áthallásait!). Az otthon megtalálásának pillanatában hangzik el: „oly elragadtatással nézi ezt a napsütötte csöndes házat, mintha az örökkévalóság partján állna.”⁶⁵

A fentiek után nem lehet kérdéses a *Halak a hálóban* komplex metaforikus együttesének keresztény értelmezési lehetősége. A *tengeren* érthetjük a halandóság tengerét. A versben szereplő *parton* pedig azt a valóságot, ami a léten túl van: az öröklétet (aeternitas). A *háló*, amely minden embert összegyűjt, lehet maga a halál, amely egyeseknek ítélet, másoknak irgalom. A háló az ember bűnének feneketlen mélységeibe ereszkedik le, és onnan von minket a partra. A *partra vonás* fájdalmas aktusában az emberi lét döntéshelyzetét szemlélhetjük: a hálóban való hanyódást el lehet utasítani, amely gesztus voltaképp a teremtményi sors megtagadása, azonban szabadságunkban áll vállalni is ezt, és ez a vállalás a föloldás – vagyis a szabadulás – lehetőségét hordozza. A hálóban való hanyódás vállalása nem más, mint a kereszt fölvétele, vagyis a szenvedéssel teli létben a Krisztussal való közösség fölállalása. Így a halálba tartó lét, mely mindenképpen szenvedést jelent, fájdalmi reménnyel teljessé válhatnak.

A *Halak a hálóban* című vers képeiben megjelenő *vergődés* ebben az allegorikus gondolatrendszerben a bűn realitásával szembesít. Ilyen értelemben nem a lét egzisztencialista értelemben vett „abszurditásához”, sokkal inkább a bűn keresztény értelemben vett „abszurditásához” van köze. Ahhoz, hogy az eredeti bűn – amelynek „tiltott gyümölcse” után az ember oly nagyon áhítozik – szenvedést okoz. Ez a szenvedés nem „megváltó szenvedés” (a megváltás ugyanis már megtörtént), hanem a bűn realitásából fakadó ontológiai tény: „Bűnhődünk, de bűnhődésünk / mégse büntetés, / Nem válthat ki poklainkból / semmi szenvedés.” Vagyis nem egy önkényes zsarnok „büntet”, hanem a

⁶² Rupertus Tutiensis. (SCHWANK, *i. m.*, 607–608.)

⁶³ Gregorius. (AQUINÓI SZENT TAMÁS, *i. m.*, 433.)

⁶⁴ Rupertus Tutiensis. (SCHWANK, *i. m.*, 610.)

⁶⁵ PILINSZKY János, *Nagyvárosi legenda* = PILINSZKY, *Tanulmányok, esszék, cikkek, i. m.*, I, 345.

szenvedés és a halál a bűn létrendjéből és a bűnnel való „együttélésből” fakadó „természetes” következmény: „a bűn zsoldja a halál” (Rm 6,23) – emberi egzisztenciánkat áthidalhatatlan szakadék választja el Isten által felkínált valóságunktól (Istenben lét): „A kettő közti valóság végtelen. A misztikusok éjszakája ez, az a szintér, ahol a létezés erejének és Isten valóságának interferáló hullámai kioltják egymást.”⁶⁶

E távolságot hidalja át a keresztt. A világ jelenlegi állapotában a keresztt hídján halad át: Krisztus ugyan már feltámadt, de a megváltás teljessége még nem érkezett el. Ez az idő nem más, mint a *tenebrae*, vagyis a keresztt utáni elsötétedés éjszakája, és a világ újjáteremtése (második eljövétel) előtti sötét éjszaka – minden hívő a várakozásnak ebben az éjszakájában él. Abban az éjszakában, amikor zajlik a *halászat*: „Ítélet van most e világ felett, most fogják kivetni ennek a világnak fejedelmét” (Jn 12,31). Ezért vergődünk mindannyian a hálóban. Az éjszaka a világtörténelem napjának végpontja, vagyis az *éjfé*l felé tart. Ezért tart errefelé Pilinszky János verse is, melynek vége a halak ételként való felkínálása.

Toldalagi szövegei felől – főképp a karácsonyi éjféli misét leíró verse felől – olvasva e lét-ábra rémséges mivolta a visszájára fordul: megértjük, hogy *eucharisztikusan* is lehet interpretálni. Az eucharisztikus áldozatban pedig éppen Isten az, akit fölfalnak. Először és egyetlenként, mindenki más helyett és mindenki más életéért: „kezébe veszi s megtöri a kenyeret, s táplálékul nyújtja mindannyiunknak tulajdon megtöretett testét.”⁶⁷ Jelenits Istvánnal tökéletesen egyetérthetünk: a *Halak a hálóban* című versben az asztal az oltár szinonimája, és olyan ez a vers, mintha benne egy templom vált volna valamilyen irtózatossá mélységévé.⁶⁸ Ez a mélység azonban egyetlen áldozattal jár: hiszen a Bárány az, akit „a világ megalapítása előtt megölték” (Jel 13,8)⁶⁹ – vagyis ő a típusa és a beteljesedése minden áldozatnak. Őt fogják ki, őt sütik meg, őt szolgálják fel: mindannyiunk helyett és mindannyiunk számára – *mindazokkal együtt, akik vállalták vele az életet* (Fil 3,10–11).

Felhasznált szövegkiadások időrendben

TOLDALAGHY Pál, *Hajnali versenyfutás*, Bp., Pázmány Péter Irod. Társ., 1936.

TOLDALAGHY Pál, *Ím üdvözöllek*, Genius, 1940.

TOLDALAGI Pál, *Végítélet ablaka*, Bp., 1948.

TOLDALAGI Pál, *Szitáló évek*, Bp., Magvető Kiadó, 1957.

TOLDALAGI Pál, *Szárnyalás*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.

TOLDALAGI Pál, *Valamilyen éden felé*, Bp., Magvető, 1968.

TOLDALAGI Pál, *Ámulattól a döbbenetig*, kiad. PARANCS János, Bp., Magvető Kiadó, 1976.

TOLDALAGI Pál, *Oldott magány*, kiad. TARBAY Ede, Bp., Szent István Társulat, 1995.

⁶⁶ PILINSZKY János, *A bizalomról* = PILINSZKY, *Tanulmányok, esszék, cikkek*, i. m., II, 223.

⁶⁷ PILINSZKY János, *Nagyhét* = PILINSZKY, *Tanulmányok, esszék, cikkek*, i. m., I, 263.

⁶⁸ JELENITS, i. m., 321–322.

⁶⁹ *A puszta létnél többet...* (Az Új Testamentum), ford. CSIA Lajos, Ausztria, Univerzális Bibliaiskola, 1978.